

Бијело Поље

Црква Св. Петра и Павла

Цркву је подигао кнез Мирослав, брат великог жупана Стефана Немање између 1170. и 1190. године, а обнављана је вероватно средином XIII века, кад је у њу пренето седиште Хумске епископије (Јанковић, *Епископије и митрополије*, 141–142, 171–175). За епископа је 1317. постављен Данило, будући архиепископ, на чију је молбу краљ Милутин обновио властелинство епископије (Новаковић, *Законски сјоменици*, 597–598; Мошин, *Повеље краља Милутинова*, 66–67). Мада се у општејеној краљевој повељи не види да је у исто време обновљена и црква, о томе сведоче архитектонске измене на њој и нове фреске. Та обнова се десила између 1317 (избор Данила за епископа) и 1321. године (смрт краља Милутина), а о њој се старао епископ Данило (М. Јанковић, *Данило, бањски и хумски епископ*, *Архиепископ Данило II и његово доба*, Београд 1991, 83–88). Нагорни сужава то раздобље на време између 1319. и 1321. године, D. Nagorni, *Die Kirche Sv. Petar in Bijelo Polje, Montenegro*, München 1978, 49–50. Црква је, изгледа с прекидима, остала саборна до XVII века, кад је претворена у цамију, а хришћанском култу је враћена тек 1922. године.

У обнови 1317–1321. било је сачувано старо просторно језгро цркве, а додати су јој и неки нови делови. Она је била једнобродна, са три травеја и полигоналном апсидом, с припратом и двома бочним кулама (јужна је срушена), а уз наос су постојала и два параклиса, којих више нема. Средишњи травеј је виши од околних и покривен попречним полуобличастим сводом. О архитектури цркве в. D. Nagorni, *Die Kirche Sv. Petar in Bijelo Polje, Montenegro* и М. Чанак-Медић, *Архитектура Немањиног доба, II. Цркве у Полимљу и на Приморју*, Београд 1989, 47–84.

У Милутиново време је читава унутрашњост цркве била осликана, али је до данас сачувано мало

фресака. Вероватно су биле изведене између 1319. и 1321. године (Ђурић, *Византијске фреске*, 52–53, где се датирају „око 1320“). Фреске су биле прекречене у време претварања цркве у цамију, а очишћене су између 1955. и 1960. године (Ђурић, *Византијске фреске*, 206).

Сликари су непознати, а натписи на фрескама су исписани на српском језику.

Сачуване фреске

Олтарски њросѿор

У конхи апсиде је очувана Богородица на престолу с Христом у крилу и с обе стране по један анђео, а у најнижем појасу су остаци двојице архијереја у Служењу свете литургије. На источном зиду, изнад апсиде, налази се доњи део Вазнесења, док је јужно од апсиде Богородица из Благовести и испод ње непознати ђакон. На јужном зиду су били епископи у Служби свете литургије.

А на своду су се налазили горњи део Вазнесења, Рођење Христово и Силазак у ад.

Наос

На своду изнад средишњег травеја преостали су (у источном делу) Лазарево васкрсење, Мандилион, остатак неке сцене и испод њих пророци, а у западном делу – Керамион, Преображење и на луковима четири пророка с развијеним свицима (име је сачувано само поред Исаије). На северном зиду се сачувало попрсје Христа Емануила.

На своду западног травеја је било, изгледа, Распеће (или Улазак у Јерусалим), а нешто боље је очуван само Силазак св. Духа. На западном зиду се налази Успење.

Приправа

У вишим зонама уништене су све фреске, осим оних на западном зиду, с темом Пута на Голготу.

У приземном појасу разазнаје се на јужном зиду само један монах; на западном (јужно од улаза) су преостали делови двојице вероватно хумских епископа, при чему би други био Данило, и архиепископа Никодима(?); над улазом је био Христов лик, а северно од улаза – ктиторска композиција с апостолом Петром и кнезом Мирославом; на северном зиду се још могу видети два света лекара и доњи делови принчевске (Константин?) и владарске фигуре (краљ Милутин?), а до овога – на источном зиду – налазе се остаци владарке (краљица Симонида?).

Касно откривене и доста општећене, фреске у цркви Св. Петра и Павла нису монографски проучене, а и објављене су само делимично, најбоље у *Историја Црне Горе*, II/1, сл. 93–98 (П. Мијовић).

У први мах су били видљиви само ктиторска композиција и још неколико фресака у припрати, па су их истраживачи различито датовали: после 1346 (G. Millet, *Etude sur les églises de Rascie*, L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans, I, Paris 1930, 149–150) или у крај XII и почетак XIII века (A. Solovjev, *Les emblèmes de Byzance et les Slaves*, SK, VII, 1935, 138; Ковачевић, *Средњовековна ношња*, 28–29).

О фрескама откривеним шездесетих година први је писао Љубинковић, *Црква Светог Петра у Бијелом Пољу*, 114–123, који је хронолошки раздвојио најнижи појас фресака у припрати од осталих, претпоставивши да је он старији, па је у ктиторској композицији препознао краља Уроша I после његовог повлачења у Хум (1276), а на источном зиду краљицу Јелену, док би – по њему – архијереј у сакосу на западном зиду био Сава II или Јоаникије I. Значајно је, међутим, то што је остале фреске Љубинковић везао за епископа Данила и време изда-

вања Милутинове повеље хумској епископији. Радојчић је нешто касније (*Сликарство*, 109–112), усредредио пажњу на фреске у олтару и у наосу и на иконографију Великих празника, а истовремено је високо оценио ликовне вредности живописа. Убрзо затим је П. Мијовић (*Историја Црне Горе*, II/1, 260–262) пописао боље очуване фреске, поновио Радојчићева иконографска запажања и везао сликаре за радионицу Михаила и Евтихија, наставши им најближе паралеле у Грачаници. Међутим, Ђурић (*Византијске фреске*, 52–53, 206) је другачије одредио домете ових сликара, сврставши их у групу слабијих мајстора доба краља Милутина и уједно показао да су све фреске у цркви из истог времена. Он је допунио Радојчићево запажање о утицају текстова Кирила Туровског на изглед Вазнесења мишљењем да су и други литургијски извори (у првом реду они св. Јустина) могли изазвати појаву необичне иконографије овог празника. Та је тема подстакла још два аутора да јој посвете своје расправе: K. Wessel, *Das Himmelfahrtsbild von Sveti Petar in Bijelo Polje*, JÖB 21 (1972), 295–305 и П. Симић, *Фреска Вазнесења Христовог у Бијелом Пољу и њена литургијска подлога*, Зограф 6 (1975), 21–23. Иконографију Силаска у ад протумачио је Ј. Радовановић, *Јединствене представе Васкрсења Христовог у српском сликарству XIV века*, Зограф 8 (1977), 43–45 (= Радовановић, *Иконографска исцртавања*, 103–106). Најзад, Г. Бабић је посветила пуну пажњу представама хумских епископа и српских архиепископа у припрати (Бабић, *Низови њорђења*, 328–329).

Понешто о овим фрескама може се наћи и у: *Историја српског народа*, I, 490 (Г. Бабић-Ђорђевић); П. Мијовић, *Преглед умјетности Црне Горе*, Београд 1976, 399; Исти, *Умјетничко благо Црне Горе*, Београд – Титоград 1980, 151; Velmans, *La peinture murale*, 223.